

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการระหว่าง พ.ศ. 2435-2439 (ค.ศ. 1892-1896)

จอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็น บุตรคนที่ 3 ของพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสงชูโต) จางวางมหาดเล็กในพระบาท- สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับคุณหญิงเคิม บุณนาค เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เกิด- วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2394 (ค.ศ. 1851) เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เกิดนั้น ได้มีคำทนายเป็นบ้านคำที่หน้าอกเหมือนกับบรอยเจิมควยเข้ามาไฟ สมเด็จพระ- เจาพระยาบรมมหาพิชัยญาติจึงได้ให้นามว่า เจิม

เมื่อนายเจิม แสงชูโต ยังเป็นเด็กอายุประมาณ 5-6 ขวบ ได้เล่าเรียนหนังสือ ที่ป็นวิชาชั้นต้น ณ บ้านสมเด็จพระยาองค์น้อย ผู้เป็นทวด ต่อมาเมื่อนายเจิม แสงชูโต อายุได้ 11 ขวบ มารดาก็ถึงแก่กรรม บิดาจึงย้ายครอบครัวมาอยู่บ้านเคิม คือ บ้านพระยาสุรเสนา (สวัสดิ์ ชูโต) ผู้เป็นปู่ แล้วบิดาได้ฝากให้เป็นศิษย์ที่ศึกษาวิชาหนังสือ ขอมและไทยอยู่กับพระเปริยญเอี่ยม คณะธรรมยุติกนิกาย วัดพิชัยญาติการาม พอมีอายุได้ 13 ปี บิดาได้ทำการมรดกตกใจให้หามประเพณี แล้วได้บวชเป็นสามเณรอยู่ในสำนักพระ- เปริยญเอี่ยมหนึ่งพรรษา เมื่อสึกจากสามเณร บิดาได้นำท่านไปฝากให้สมเด็จพระยา บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เมื่อครั้งที่เป็นที่สมุหพระกลาโหม ให้อยู่รับใช้เพื่อจะ ได้รู้จักกิจการและขนบธรรมเนียมระเบียบประเพณีราชการ ในระหว่างนี้สมเด็จพระยา บรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้มีความเมตตากรุณาแก่นายเจิม แสงชูโต เป็นอันมาก ท่านได้หาครู ให้มาฝึกหัดวิชา คือ ซี่ม้ารำทวน ยิงปืน ยิงเป้า กับวิชาอื่นที่เป็นวิชาสำหรับลูกผู้ชาย ซึ่ง นิยมกันในสมัยนั้น ต่อมาบิดาได้นำท่านเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวงในพระบาทสมเด็จพระ- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามอย่างบุตรข้าราชการทั่วไป เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า- เจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว นายเจิม แสงชูโตอายุ 17 ขวบ ยังคงรับใช้อยู่กับสมเด็จพระยา บรมมหาศรีสุริยวงศ์ต่อไป ส่วนบิดาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)
เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
ระหว่าง พ.ศ. 2435-2439 (ค.ศ. 1892-1896)

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสงชูโต) มีหน้าที่เป็นพนักงานซื้อขายของใช้ในราชการในการก่อสร้างทั่วไป และเป็นเจ้าพนักงานเร่งเงินภาษีอากรที่ค้างเก่า พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ให้นายเจิม แสงชูโต ผู้บุตรเป็นผู้ช่วยในราชการส่วนนี้ด้วย

เมื่อ พ.ศ. 2413 (ค.ศ. 1870) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้จัดคัดเลือกเอาบุตรหม่อมมหาดเล็กมาฝึกหัดเป็นพวกรักษาพระองค์ เป็นจำนวน 48 คน จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี จางวางมหาดเล็กจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้น แต่ในสมัยนั้น คนส่วนมากเข้าใจว่า ผู้ใดเป็นทหารแล้วมักเป็นคนเลวทราม จึงไม่เป็นที่นิยม ผู้เป็นบิดามารดาจึงหลีกเลี่ยงไม่ต้องการให้บุตรหลานเข้าสมัครรับราชการทหาร ดังนั้นพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสงชูโต) จึงได้นำกระแสพระบรมราชโองการและความคิดของตน ไปกราบเรียนหรือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในเวลานั้น และกราบเรียนขออนายเจิม แสงชูโต บุตรที่ยังรับใช้ท้าวหน่ออินทร์เอาเข้าไปถวายตัวเป็นท้าวอย่างทหารสมัครคนแรก เพื่อให้ราชการทั้งปวงมีความนิยมนิยม แล้วจะได้นำบุตรหลานเข้าสมัครถวายตัวเป็นทหารสมตามพระบรมราชประสงค์ เมื่อสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ทราบความคิดของพระยาสุรศักดิ์มนตรีโดยตลอดแล้ว จึงกล่าวว่า

ตามความคิดของเจ้านั้นดีแล้ว ถ้าจะหรือหลังคาคอนอื่นก็ต้องหรือหลังคาของ
 คนลงก่อน เจ้าจงพาตัวนายเจิม แสงชูโต ผู้บุตรเข้าไปถวายตัวสมัครเป็นทหาร
 ตามความคำวโรนนั้นเถิด และไม่ใช่แต่เท่านั้น ถ้าเจ้าเห็นบุตรหลานคนใดในวงศ์-
 ญาติของเราสมควรจะนำเอาตัวเข้าไปถวายตัวได้อีก ก็จงวากล่าวชักนำกันเข้าไป
 ถวายตัวด้วยเถิด¹

¹ คุรุสภา, ประวัติการของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, เล่ม 1 (พระนคร: คุรุสภา, 2504), หน้า 18.

ต่อมา นายเจิม แสงชูโต ได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงศัลยยุทธสรกรร ได้แต่งงานกับนางสาวซีก หลานสาวของบิดา หลวงศัลยยุทธสรกรรอยู่ด้วยกับนางซีกได้ประมาณ 2 ปี แต่อัยาศัยไม่ท้องกันจึงได้เลิกร้างแยกกันจนนางซีกถึงแก่กรรม ซึ่งเวลานั้นนายเจิมเป็นจมนไวยวรรณารถ หัวหมื่นมหาดเล็กผู้บังคับการกรมทหารหน้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขอนางสาวโร บุณนาค บุตรีเจ้าพระยาสุรวิงศ์ไวยวัฒน์ (วอน บุณนาค) สมุหพระกลาโหมพระราชทานให้เป็นภรรยาเมื่อ พ.ศ. 2425 (ค.ศ. 1882) ได้อยู่ด้วยกันจนกระทั่งคุณหญิงโร บุณนาค ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2430 (ค.ศ. 1887) จึงได้ส่งขอนางสาวเลื่อม บุณนาค น้องสาวคนเล็กของคุณหญิงโร บุณนาค มาเป็นภรรยา ได้อยู่กับคุณหญิงเลื่อม บุณนาคจนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลื่อนตำแหน่งสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งให้คุณหญิงเลื่อม บุณนาค เป็นท่านผู้หญิง¹

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์และชวากลับกรุงเทพฯ ทรงโปรดเกล้าให้หลวงศัลยยุทธสรกรร เป็นอุปทูตคุมสิ่งของออกไปพระราชทานเจ้าเมืองสิงคโปร์ และเจ้าเมืองปัตตาเวีย และใน พ.ศ. 2414 (ค.ศ. 1871) ท่านได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศอินเดียนด้วย

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลื่อนยศหลวงศัลยยุทธวิจิตรกรรเป็นจมนสรภักย์สภษัติการ² และให้เข้าไปรับราชการฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งราชองครักษ์ ต่อมาได้ขึ้นไปรับราชการพิเศษเป็นนายช่างสร้างทำเครื่องประดับพระที่นั่งบางปะอิน และช่วยนายอาลบาลสเตอร์ (Mr. Henry Alabaster) จัดการแสดงพิพิธภัณฑ์สถานในพระบรมมหาราชวัง ที่ศาลาสหทัยสมาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นอุปทูตไปกับคณะทูตพิเศษ

¹ คุรุสภา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

² คุรุสภา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ซึ่งมีพระยาภาสกรวงศ์ (ชุมพร บุณนาค) เป็นราชทูตไปเจรจาการเมืองด้วยเรื่อง นาย
 นอกซ์ (Mr. Knox) ทาตายชนวิวาทกับรัฐบาลไทย ในกรณีนายล่าอาณานิคม อมาคยกุล¹
 บุตรเขยถูกจับข้อหาทารุณประชาชนที่บ่อทอง เมืองกบินทร์และนครราชสีมา บึงหลวง และหม่อม-
 เจ้าปทุมวงค์ (พระองค์เจ้าปทุมวงค์) ซึ่งพึ่งสำเร็จวิชาวิศวะโยธาเป็นผู้ช่วยราชทูตเพื่อ
 เป็นล่าม รัฐบาลอังกฤษยอมว่าจะเรียกให้นายนอกซ์กลับประเทศอังกฤษ ไม่ให้เกี่ยวข้องกับ
 ประเทศสยามอีกต่อไป ส่วนนายล่าอาณานิคม อมาคยกุลก็ถูกของโทษประหารชีวิต ณ เมือง
 ปราบจันตามความผิด ในระหว่างที่จำคุกพิเศษพิจารณารับราชการอยู่ที่อังกฤษนั้น ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปศึกษาการทหารบกทหารเรือและโรงทำเครื่อง-
 อาวุธยุทธภัณฑ์ เครื่องกระสุนปืนต่าง ๆ ด้วย เมื่อกลับมาเมืองไทยแล้ว ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมปูนบำเหน็จเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้จำนสนสรักษ์พิเศษพิจารณ เป็นจำน
 ไวยวรรณารถ หัวหมื่นมหาดเล็กเวรขวา²

ใน พ.ศ. 2423 (ค.ศ. 1880) เจ้าหมื่นไวยวรรณารถได้รับราชการกรมทหาร-
 มา โดยเป็นผู้บังคับการที่ 2 ได้เกลี้ยกล่อมทหารสมัครใจมารับราชการ เพราะกรมทหาร
 หน้าไม่มีตัวพอรับราชการ ต่อมาพระยานรรัตน ซึ่งเป็นผู้บังคับการที่ 1 กับเจ้าหมื่นไวยวรรณ-
 นารถเกิดความระหองระแหงแย่งกันขึ้นในหน้าที่ราชการ จนทำงานรวมกันไม่ได้เพราะ
 พระยานรรัตนกล่าวหาว่าเจ้าหมื่นไวยวรรณารถกับนายทหารเจ้าพนักงานรักษาเงินบิคบังเอา
 เงินที่พระราชทานให้ทหารที่เข้ามาสมัครคนละ 4 บาท เอาไว้เป็นประโยชน์ส่วนตัว
 ผลการสอบสวนปรากฏว่าเงินครบถูกต้องตามบัญชี เรื่องจึงสงบไป ใน พ.ศ. 2425 (ค.ศ.
 1882) ได้รับแต่งตั้งให้ไปปราบปรามโจรผู้ร้ายที่เมืองสุพรรณบุรีสงบลงได้ จึงทรงพระ-
 กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ 3 ชื่อ นิภา-
 ภรณ์ น.ช. ให้แก่เจ้าหมื่นไวยวรรณารถ

¹ พระปรีชาสงคราม.

² ศุภสภา, เรื่องเดิม, หน้า 78-9.

³ ศุภสภา, เรื่องเดิม, หน้า 79.

ต่อมา พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) เจ้าหมื่นไวยวรนาถถูกพระเจ้านองยา
เชอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมสงสัยว่าเป็นกบฏ เพราะมีสาเหตุหลายประการดังที่เจ้าหมื่น
ไวยวรนาถบันทึกไว้ถึงเรื่องนี้ตอนหนึ่งว่า

การที่เกิดขึ้นครั้งนี้เพราะประการแรก เรื่องกินไดนาไมท์มีสเตอร์เยวีน
เอาเข้ามา ประการที่สองเสด็จพระบาทไปเกิดความขึ้น ประการที่สาม
เรื่องทำป้อม เจ้าพระยามหินทรพองว่าเงินในงบประมาณราชตั้งมา 50
ซึ่งเศษ ทำเกินไปเป็น 120 ซึ่ง ประการที่สี่ ไฟไหม้หลังโรงพิมพ์คนทูลว่า
ทหารจะช่วยดับไฟไหม้ ประการที่ห้า เป็นความเรื่องนายสาย¹

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีใคส่งสัยประการใด
ยังคงโปรดให้รับราชการต่อไป ครั้นต่อมาเจ้าหมื่นไวยวรนาถป่วย จึงกราบบังคมทูลลา
หยุดพักราชการจากการเป็นผู้บังคับการกรมทหารหน้าชั่วคราว โดยไปพักรักษาตัวอยู่ที่นา
คลองประเวศบุรีรมย์ ตำบลสีรีระะจรเข้ จังหวัดพระประแดง ถึงแม่ป่วยก็ไม่ได้หยุดนิ่ง
ได้ตรวจดูแลคลองประเวศบุรีรมย์จนคลองพระโขนงจนออกปากน้ำบางประกง ซึ่งในขณะนั้น
กั้นมาก เรือแพเดินไปมาค้าขายไม่ค่อยสะดวก จึงชักชวนกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรที่อยู่ใน
เขตแขวงเหล่านั้นให้มาร่วมกันช่วยนำควายมาช่วยขุดคลองตอนที่ดินแข็ง โดยวิธีเอา
ควายลุยย่ำโคลนไล่ให้ออกแม่น้ำ ส่วนอาหารการกินเจ้าหมื่นไวยวรนาถจัดหาเลี้ยงดูเอง

เมื่อพวกฮอลันดาสกมภ์ชายแดนไทยนั้น เจ้าหมื่นไวยวรนาถได้รับแต่งตั้งให้
เป็นแม่ทัพใหญ่ไปปราบปรามพวกฮอลันดาถึงสองครั้ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถเลื่อนจาก นายพัน
เอกเป็นนายพลตรี และเป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้บัญชาการกรมยุทธภัณฑ์ในกองยุทธนาธิการ

¹ คุรุสภา, เรื่องเดิม, หน้า 244-7.

และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกสยาม ชั้นที่ 2 จุลวรรภรณ์ จ.ช. กับ
ตราสำหรับตระกูลชื้อทิวติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ท.จ.ว.¹ นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณา-
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมยกบ้านที่ตำบลศาลาแดงให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี และน้องสาว
ท่านเป็นที่อยู่อาศัย

พระยาสุรศักดิ์มนตรีลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธภัณฑ์ เมื่อ พ.ศ.
2434 (ค.ศ. 1891) ทั้งนี้เพราะในที่ประชุมงบประมาณประจำปี ซึ่งพระยาสุรศักดิ์มนตรี
ของงบประมาณสั่งเครื่องแต่งตัวทหาร 5,000 สำหรับ แด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนรา
ธิปพงษ์พงศ์ รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่ทรงเห็นด้วย จึงทำหนังสือ
ทูลเกล้าฯ กราบถวายบังคมลาออกจากผู้บัญชาการกรมยุทธภัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นเสนาบดีกระทรวง
เกษตรและพานิชการเมื่อ พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892) ต่อมา พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896)
ทรงพระกรุณาพระราชทานให้พระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวง
เกษตรและพานิชการ²

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่เสนาบดีกระทรวง
เกษตร พานิชการเมื่อ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) เนื่องจากสาเหตุหลายประการ
ด้วยกัน ประการแรกระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรพานิชการนั้น
มีเรื่องขัดแย้งกับเสนาบดีบางท่าน เป็นอันว่ากรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีในฐานะเสนาบดีกระทรวงเกษตร
พานิชการ ขอเพิ่มงบประมาณในกระทรวงเกษตรพานิชการ เพื่อเพิ่มจำนวนข้าราชการและ

¹ คุรุสภา, เรื่องเดิม, หน้า 78.

² คุรุสภา, ประวัติการของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, เล่ม 4
(พระนคร: คุรุสภา, 2504), หน้า 293.

ขอเพิ่มเงินเดือนข้าราชการที่มีอยู่ แต่เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่เห็นด้วย ประการที่สองเกิดเรื่องขัดแย้งกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมในเรื่องแย้งซึ่งกัน ระหว่างกระทรวงยุติธรรมกับกระทรวงเกษตรพานิชการ กล่าวคือ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขอพระราชทานที่โรงทหารมาหน้าศาลาว่าการกระทรวงเกษตรพานิชการ เพื่อขยายที่ว่าการกระทรวงและเสนอให้ย้ายโรงทหารมาหน้าไปอยู่ที่ศาลายุทธนาธิการ แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีว่าการกระทรวงยุติธรรมไม่ยินยอม เพราะศาลายุทธนาธิการเล็กคับแคบมีค้ำบังตั้งอยู่ริมถนนไม่มีลานเป็นที่พักผ่อนของม้า และโรงทหารมากับโรงทหารราบไม่สมควรจะตั้งอยู่รวมกัน พร้อมกับเสนอว่าที่ตั้งของกระทรวงเกษตรพานิชการควรตั้งอยู่ใกล้กับสถานที่ค้าขาย เช่นเดียวกับโรงภาษี และที่ทำการกรมต่าง ๆ ในกระทรวงเกษตรพานิชการไม่จำเป็นจะต้องตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน อาจแยกที่ทำการกันได้เช่นเดียวกับกรมโยธาธิการ แต่ในที่สุจริตปรองดองกันได้โดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชได้ทรงยอมอนุญาตที่ส่วนหนึ่งซึ่งพ้นจากโรงทหารมาออกมาให้ ประการที่สามคือมีเรื่องท้าวท้าวหน้าท้าวหน้า โดยพระยาสุรศักดิ์มนตรีเสนอเรื่องพลทหารสมัครกองทหารหน้าภายใต้บังคับบัญชาการของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ขอพระราชทานให้อนุญาตออกไปพักผ่อนเพราะรับราชการทหารมาเป็นเวลานานถึง 12 ปี ทอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์มีพระราชหัตถเลขาตอบความตอนหนึ่งว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 4/2 เรื่อง "แย้งซึ่งกันระหว่างกรมยุทธนาธิการและกระทรวงเกษตรพานิชการ."

การซึ่งพระยาสุรศักดิ์มารับเรื่องราวออกมาที่ในเรื่องครั้งนี้ ทำให้เป็นที่
สงสัยว่าน่าจะเป็นเหตุให้คนพวกนี้เห็นไปว่า พระยาสุรศักดิ์จะเป็นนายรับ
ว่าความให้เพราะเป็นผู้ประกาศเป็นผู้เกลี้ยกล่อม ยิ่งเอาชُرระมากก็จะยิ่ง
พากันกระพือมากไปหน่อยก็จะต้องเป็นนายพวกทหารรับฟ้องกล่าวโทษนายว่า
ไปไม่มีที่สุด ถ้าเป็นเช่นนั้นจะไม่เป็นการเสียหายอันใดกับผู้บังคับการทหาร-
บก เพราะเวลาใครบังคับการก็จะเป็นเหมือนกันทั้งนั้น เป็นแต่จะได้รับความ
ร้อนใจที่ไม่มีที่ทหารมากขึ้นเท่านั้น แต่ความเสียหังสิ้นจะมาตกอยู่กับ
แผ่นดินทั้งนั้น ประกาศว่าจะปล่อยแล้วไม่ปล่อยก็เป็นการเสีย ครั้นปล่อย
คนหมด มีผลจะเป็นประการใดไม่ตองกล่าว เพราะพระยาสุรศักดิ์เคยวิตก
เรื่องนี้มานานแล้ว เพราะฉะนั้นในเรื่องทหารนี้ขอเสียที่เถิด ถ้าเห็นแก่
แผ่นดินและเห็นแก่ตัวเราอยู่แล้วอย่าได้เอาเป็นชُرระเข้าโอบอุ้มอุคหนุนให้คน
วนวายขึ้นในเวลาอันเลย¹

หลังจากที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีแล้ว ก็ไปพักอยู่ที่
ศรีราชา จังหวัดชลบุรีและประกอบอาชีพทำป่าไม้ที่ศรีราชา ต่อมาได้เกิดกบฏเงี้ยวที่แพร่
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่ยกขึ้น
ไปปราบเงี้ยวที่เป็นกบฏราบคาบ เมื่อกลับกรุงเทพฯ จึงขอพระราชทานตั้งบริษัทป่าไม้
เป็นบริษัทศรีราชาทุนจำกัด

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความดีความชอบ
ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับตำแหน่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 3.1/1 เรื่องราชการเบ็ดเสร็จในกระทรวงนา."

เป็นองคมนตรี และได้อบรมหมายให้มียศศักดิ์อยู่ในกิจการเสื่อป่ารักษาดินแดนด้วย และจะต้องมีชื่ออยู่ในราชวัลลภนั้นทุกครั้ง พยานข้อนี้ก็คือ การที่ท่านเจ้าคุณได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ 1 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ และเมื่อคราวที่ได้มีกฎหมายว่าด้วยการตั้งนามสกุล เมื่อ พ.ศ. 2456 (ค.ศ. 1913) ก็ได้มีพระราชหัตถเลขาไปพระราชทานนามสกุลแก่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า แสงชูโต²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสามารถและคุณประโยชน์ที่ท่านประกอบไว้แก่แผ่นดินมา 2 รัชกาลแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมถวายความเห็นชอบของเสนาบดีสภาในเวลานั้น พระราชทานยศ "จอมพล" ให้แก่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ถึงแก่อนิจกรรมขณะที่มีอายุ 79 ปี เมื่อ พ.ศ. 2476 (1933)

ผลงานของ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดี

กรมฯ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีปรับปรุงการเก็บเงินค่านาในมณฑลต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบและรัดกุมยิ่งขึ้น เพราะวาโนนคตราจอง สำหรับหวงห้ามถือที่นา ซึ่งเป็นสมบัติของแผ่นดิน เวลานั้นยุ่งเหยิงซับซ้อนกันมาก เพราะที่นาเป็นที่มผลเป็นประโยชน์มากกว่าการเพาะปลูกสิ่งอื่นทั้งหมด และชาวเป็นสินค้าหลักและเป็นสินค้าขาออกที่สำคัญ เมื่อทำได้ผลก็จำหน่ายขายได้โดยทันที ราษฎรจึงมีความนิยมในการทำนามาก ต่างคนต่างจับจองที่ดิน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ไทยน้อย, จอมพลสุรศักดิ์ (พระนคร: คลังวิทยา, 2500), หน้า 667-8.

² คุรุสภา, ประวัติการของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 1, หน้า 1-2.

โดยการรับโอนตราจอง และในการที่จะจับจองก็เป็นการถ่ายโอนที่สุดเพราะเสนาเก่า ๆ ยังมีตัวอยู่ โดยมากเสนากรรมนิยมให้แก่เสนากรรมกร กำนัน ไม่มีกำหนดพิภักดิ์ เพราะเงินค่าธรรมเนียมเป็นส่วนของเสนากรรมกร กำนัน ตามชนิดที่นา เพราะโฉนดตราจองที่จะหวงห้ามถือที่นาได้ ตามท้องตราขอพระราชบัญญัติ ก็มีแต่ว่า ถ้าตราจองมีตราเสนากรรมกร กำนัน ประทับพร้อมกันทั้งสามดวง ตราจองฉบับนั้นก็ใช้อย่างไรก็ได้ และตราที่จะใช้ประทับโฉนดตราจองก็เป็นตราสำหรับตัวเสนา กรรมกร กำนัน เมื่อเปลี่ยนตัวบุคคลแล้วดวงตราที่ไขก็ไม่ได้คืนยังตกอยู่ในมือเสนาอยู่ เพราะฉะนั้นเสนากรรมกรกำนันจึงยังมีอำนาจที่จะยกที่ดินให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด ตามความประสงค์ใดตลอดไป และถาดวงตรานั้นตกไปอยู่กับผู้ใด ผู้นั้นก็เป็นผู้เป็นเสนา หรือกรรมกรหรือกำนัน มีอำนาจเต็มตามพระราชบัญญัติออกตราจองให้แก่ผู้ต้องการหวงห้ามถือที่นาเป็นสิทธิได้เหมือนกัน แม้จะอ้างว่าในพระราชบัญญัติสำหรับการเดินประเมินนาออกเมื่อ พ.ศ. 2417 (ค.ศ. 1874) มีบังคับไว้ในข้อ 11 ว่า "นาที่จองไว้มากแต่ทำน้อยทิ้งที่ไว้ไทรกร้างเกิน 3 ปีไป ฤๅนาที่ทำอยู่แล้วภายหลังทิ้งร้างไว้เกิน 3 ปีไป ผู้ใดจะขอจองก็ได้ ห้ามไม่ให้จองให้แก่เจ้าของเดิมเป็นอันขาด ถ้าแลไม่ได้มาเวนคืนด้วย ให้รับเรียกค่านาทุกจำนวนไร่แก่เจ้าของที่หวงไว้ เหมือนนาคูโคโรละสลิง"¹ อย่างไรก็ตามความในข้อนี้เป็นคำขึง เพื่อจะกันผู้หวงห้ามที่นาไว้เปล่า ๆ ไม่ทำการแต่ส่วนข้อบังคับอื่นในเรื่องที่จะให้ตราจองมอบที่นาหาได้บังคับไว้ไม่ จึงเป็นการหละหลวมเมื่อตราจองทำได้โดยง่ายแล้ว โขเสร์จชำระค่านาก็ทำได้ง่ายเช่นกัน ฝ่ายเจ้าพนักงานไม่มีทางจะตรวจสอบบัญชีตราจองที่ได้ออกไปเท่าใด ก็มักจะไม่ส่งให้กระทรวงทราบ และที่ศาลากลางหัวเมืองก็ไม่มีเหมือนกันและในการที่เสนา กรรมกร กำนัน ออกตราจองนั้นผู้ว่าราชการเมืองก็ไม่รู้เห็นด้วย โฉนดตราจองจึงซับซ้อนกันมากขึ้นตามทีนา ถึงกับตีรันฟันแทงฟ้องร้องเป็นความควายแย่งชิงที่นากัน เพราะต่างคนต่างมีโฉนดตราจองด้วยกันทั้งสองฝ่าย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 3.2/10 เรื่อง "การเก็บเงินค่านาณฑพลต่าง ๆ"

ต่อมากระทรวงเกษตร พาณิชการได้จัดการแก้ไขเพิ่มเติม มีทองคำบังคับให้ผู้วางราชการเมืองประทับตราในหลังโฉนดตราจองอีกดวงหนึ่ง เป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้วางราชการเมืองรับผิดชอบควย และตราจองที่ได้ออกไปในบ้านเมืองมีจำนวนเท่าใด ให้ผู้วางราชการเมืองคัดสำเนาไว้ที่ศาลากลาง แล้วให้มีใบบอกส่ง บัญชีรายชื่อผู้จอง และจำนวนที่นำเข้ามากรุงเทพฯ ฯ ขาดหลวงส่งสำเนาประจำตราจองสำหรับจะได้อสอบทานกับเรียกค่าธรรมเนียมตราจองส่งรัฐบาล ทำให้ผลประโยชน์ของแผ่นดินไม่หายไป แต่การไม่ได้เป็นไปตลอด เพราะผู้วางราชการเมืองละเลยหน้าที่ดังที่กล่าวมาแล้ว

อีกประการหนึ่ง หนังสือสำคัญแทนโฉนดตราแดง ซึ่งโฉนดเดิมหายเป็นอันตราขายเจ้าของที่ดินก็ทำเรื่องรាយขึ้นขอมากขึ้นเพื่อขอหนังสือสำคัญแทนโฉนด แต่การที่ออกหนังสือสำคัญแทนโฉนดนั้นก็ทำให้รัฐบาลเสียผลประโยชน์ คือ เงินค่าธรรมเนียมตราจองจะขาดตกหายไป เพราะการออกใบสำคัญแทนโฉนดเสียค่าธรรมเนียมถูกกว่าค่าธรรมเนียมตราจอง จึงเป็นช่องทางให้ประชาชนไปใช้ใบสำคัญแทนโฉนดมากกว่า เนื่องจากการขอทำใบสำคัญแทนโฉนดง่าย ดังนั้นจึงมีกรณีแย่งชิงที่นากันมากขึ้น

นอกจากนั้นการเก็บเงินค่านาไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะวิธีเก็บค่านายังไม่รัดกุม ดังนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนอให้จัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โดยเสนอให้เลิกพระราชบัญญัติเก่าและให้มีพระราชบัญญัติใหม่ขึ้น โดยยังคงรักษามาตราที่คงทันสมัยใช้ได้ และเพิ่มเติมบางบางข้อ กล่าวคือให้มีการจดทะเบียนเป็นหลักฐานของโฉนดและหนังสือสำคัญสำหรับที่นั้น ๆ หนังสือโฉนดฉบับใดไม่ได้จดทะเบียนถือว่าไม่เป็นหนังสือสำคัญที่ถูกกองตามกฎหมาย สำหรับวิธีการเก็บเงินค่านานั้น จะบังคับให้เจ้าของนาบอกรายการตอกำหนดท้องที่ในแขวงนั้นตามความสัตย์จริง และในใบตราบอกบัญชีมีค่าปฏิญานเป็นต้นพันของเจ้าของนาไว้ในท้ายของตราควยแล้วกำหนดเป็นผู้รวมใบตราบัญชีจำนวนนั้น ส่งเจ้าพนักงานกรมนาในแขวงตำบลนั้นตาม

กำหนดเขตตรวจสอบ ถ้าเจ้าของนาไม่ได้บอกตามความจริงแล้ว จะถูกปรับเป็นสี่เท่าของจำนวนเงินที่ปิดบังไว้เป็นพินัยหลวง ถ้ามีผู้มาแจ้งให้ทางการทราบ ผู้มาแจ้งจะได้รับเงินครึ่งหนึ่งตามจำนวนเงินนั้น นอกจากนั้นยังระบุพิทักษ์ค่าธรรมเนียมให้เป็นระเบียบดังนี้คือ

"พิทักษ์อัตราค่าธรรมเนียม"

			อัตรา	
			บาท	สตางค์
อากร	ที่นาฟางลอย ¹	ไร่ละ	-	37 $\frac{1}{2}$
"	ที่นาคูโค ²	"	-	25
ค่าธรรมเนียม	จดทะเบียนโฉนด	ฉบับละ	1	50
"	จดทะเบียนหนังสือสำคัญ	"	1	50
"	โอนแยกชื่อในโฉนด	"	1	50
"	ถอนเติมชื่อในโฉนด	"	1	50
"	ขอรับโฉนดใหม่เพราะโฉนดเดิมเป็นอันตราย	"	1	50

1 นาฟางลอย คือ นาที่อาศัยแต่น้ำฝนยังเป็นนาป่า ซึ่งไม่ค่อยได้ผลเต็มที่ จึงจัดให้มีชาหลวงเสนาออกไปรังวัดเก็บค่านาตามเนื้อที่ที่นาได้ผลเก็บอัตราไร่ละสลึงเพียง.

2 นาคูโค คือ นาซึ่งทำเป็นนาหว่านในแขวงกรุงเก่า อ่างทอง สุพรรณบุรี ลพบุรี 4 หัวเมืองนี้เป็นนาที่ไถผลมาก เพราะอาศัยทั้งน้ำฝนและน้ำแม่น้ำ เพื่อให้ราษฎรทำให้เต็มภูมิลำเนาไม่ให้หวงห้ามที่ไถเปล่า ๆ จึงเรียกค่านาคูโคเต็มตามเนื้อนาในตราแดงไร่ละสลึงเพียง ลดหย่อนค่านาพระราชทานแต่ในปีที่มีเหตุทำนาไม่ได้ผลด้วยฝนแล้งหรือน้ำท่วมเป็นต้น.

ค่าธรรมเนียม	โฉนดตราแดงตราจองขอถือที่	ไร่ละ	อัตรา	
			บาท	สตางค์
"	ขอเปลี่ยนชนิดที่นา	ไร่นาคะ	1	50
"	รังวัดตรวจสอบที่	รายละ	6	-
"	ค่ากระดาษหนังสือสำคัญขาย จำนวน เขา	ฉบับละ	-	12
"	ทำหนังสือขายจำนวนาคิดในเงินที่ได้ ขายจำนวนา	ซึ่งละ	-	25
"	ขอเบิกคุดสมุดทะเลเบียน		-	75
"	ขอคิคทะเลเบียน		1	50 ¹

เนื่องจากพระราชบัญญัติใหม่ที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนอนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ประชุมเสนาบดีเห็นว่ายังเป็นความคิด ซึ่งเปลี่ยนแปลงเกินไป มีท่าทีจะต้องเปลืองเงินมาก และจะเกิดความขัดข้องขึ้นทั้งฝ่ายธุรการและตุลาการ เห็นว่าการเก็บเงินค่านานี้ก็มีเหตุติดขัดเกี่ยงแย่งในระหว่างชาวหลวงกรมนา และผู้ว่าราชการเมืองเสมอ จึงเห็นควรให้ชาวหลวงเทศาภิบาลจัดการเรื่องนี้แทนกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งเคยส่งชาวหลวงกรมนาจากกรุงเทพฯ ไปทำงานร่วมกับ

¹ กองจดหมายเทศาภิบาล กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นเอกสารกระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 3.2/10, เรื่องเดิม.

กรมการกำนัน เพื่อตรวจรังวัดและเก็บเงินค่านาทุกปี เพื่อเป็นการมีให้กล่าวหาชักหักกัน
ตั้งแต่นั้น โดยให้ชาวหลวงเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้รับผิดชอบ¹

การที่ยังมีพระราชบัญญัติที่ดินที่ไม่ทันสมัยและไม่รัดกุม ทำให้เกิดกรณีพิพาทความ
เรื่องที่ดินขึ้น นอกจากจะมีความที่ดินระหว่างคนไทยด้วยกันแล้ว ยังมีความนาเกี่ยวแก่คน
ในบังคับต่างประเทศกับคนไทยด้วย ตัวอย่างเช่นความที่นาระหว่างคนในบังคับฝรั่งเศสกับ
กรมหมื่นพงศา² เมื่อ พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) กงสุลใหญ่ฝรั่งเศสขอให้ไทยจัดส่ง
เจ้าพนักงานที่ชำนาญในกรมนาและเข้าใจลักษณะตราจองโดยดองแท้ เพื่อช่วยในการ
พิจารณาเรื่องคนไทยฟ้องคนในบังคับฝรั่งเศสด้วยเรื่องที่ดิน มาทางกงสุลฝรั่งเศสได้ส่ง
คดีมาให้ชำระความในศาลกรมการสำหรับคดีสินที่นาซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2438 (ค.ศ.
1895) ซึ่งมีผลทำให้คนไทยหาทางไปเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสน้อยลง³ เพราะว่าเมื่อเกิด
คดีฟ้องเรื่องที่ดินแล้วต้องมาขึ้นศาลกรมการสำหรับคดีสินที่นา ซึ่งรัฐบาลไทยตั้งขึ้น
พร้อมกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ประกาศขยายอำนาจกรมการพิเศษ ชำระความ
วิวาทเรื่องที่ดิน โดยแต่งตั้งกรมการ 5 นาย คือ พระยาวรเดชศักดิ์อาวุธ พระยาอินทรา-
ชิบิสีหราชรองเมือง พระยาประชาชีพวิบาล พระวิภาควฤกษิต หลวงสุนทรโกษา ให้เป็น
กรมการตรวจคดีสินที่นาทั้งหลาย ซึ่งยังไม่ได้ออกในศาลกระทรวงยุติธรรม ในขณะ-

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 3.2/10, เรื่องเดิม.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 3.3/12, เรื่อง "ความนาเกี่ยวแก่คนในบังคับฝรั่งเศส
กับกรมหมื่นพงศา."

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 3.3/12, เรื่องเดียวกัน.

เดียวกันก็ห้ามมิให้ศาลกระทรวงยุติธรรมรับพิจารณาความเกี่ยวกับที่นา ทำให้พิจารณาคดีพิพาทเรื่องที่นาเสร็จเร็วกว่าแต่ก่อน ประชาชนสามารถทำนาได้โดยไม่กังวล

× กรมราชโลหกิจแลภูมิวิทยา

กรมราชโลหกิจ เป็นกรมเก่าที่สุดกรมหนึ่งในบรรดากรมทั้งหลายที่เป็นหน่วยบริหารราชการ เป็นกรมที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งขึ้นตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1891) โดยตั้งพระราชหฤทัยจะให้ เป็นกรมที่ตรวจตราสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแร่ โลหกิจ ประทานบัตร และสัญญาในการทำแร่ โลหกิจและภูมิวิทยาทั้งหลายด้วยเหตุนี้จึงพระราชทานชื่อว่า "กรมราชโลหกิจแลภูมิวิทยา" มาตั้งแต่แรกตั้ง

กิจการเหมืองแร่แต่เดิมก่อนตั้งกรมราชโลหกิจแลภูมิวิทยานั้น ปล่อยให้เจ้าเมืองผู้ภักดีและปกครองไปด้วย สมเด็จพระปิตุลาธิราชเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิตว่า

ตั้งแต่เลิกวิธีให้ผู้ว่าราชการเมือง ผู้ภักดีอากรเงินหลวงที่ได้จากหัวเมือง ทั้งสี่ลดน้อยลงโดยลำดับ (ระนอง ภูเก็ต ตะกั่วป่า และพังงา) รัฐบาลจึงคิดการแก้ไขด้วยตั้งกรมราชโลหกิจ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า "กรมแร่" หาฝรั่งผู้ชำนาญเข้ามาจัดการกรมนั้น ระเบียบการที่รัฐบาลอนุญาตให้ทำเหมืองแร่และเก็บผลประโยชน์จากเหมืองแร่ ก็เริ่มแปรไปเป็นอย่างฝรั่งแต่นั้นมา¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้ากระทรวงหัวเมืองส่งประทานบัตรบรรดาที่ได้รับพระราชทานไปแล้ว มายัง

¹ กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, อนุสรณ์วันสถาปนา กรมโลหกิจครบรอบ 72 ปี 1 มกราคม 2506 (พระนคร: บริการทอง, 2505), หน้า 38.

กระทรวงเกษตรธิการให้รับหน้าที่เป็นธุระจัดการ โดยทรงตั้งกรมราชโลหกิจแลภูมิ-
 วิชาชั้นในกระทรวง เพื่อจัดการเรื่องราวต่าง ๆ อันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินทางแร่ตั้งแต่ต้น
 จนตลอดเพราะนอกจากปัญหาการเมืองระหว่างประเทศแล้ว ปัญหาความสงบภายในก็มีอยู่
 เป็นอันมากที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ในสมัยนั้นระเบียบจัดการปกครองเหมืองแร่
 ยังมิได้ตราบทบัญญัติขึ้น ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำเหมืองแร่จากเจ้าเมืองก็มี จากเสนาบดีเจ้า-
 กระทรวงก็มี ที่มิได้รับอนุญาตจากผู้ใดแต่ไปตั้งทำการขุดหาแร่โดยพลการก็มี ทั้งหลักฐาน
 ในการปักปันแบ่งเขตที่หมายว่าที่เหมืองแร่ของใครมีเขตเพียงใดก็มิได้ทำสุดแต่ใครพอใจ
 จะทำตรงใดก็ทำ ใครมีอำนาจมากก็รุกรานหวงห้ามเอาที่ ๆ มีแร่สมบูรณ์เป็นของตน
 เป็นเหตุให้เกิดความวิวาทบาดหมางกันเนื่อง ๆ ไม่สามารถทำการขุดหาแร่ให้ปกติสุขได้
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งกรมราชโลหกิจแลภูมิวิชาชั้น ในเมื่อวันที่
 1 มกราคม พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1891)¹

เมื่อได้ประกาศตั้งกรมราชโลหกิจแลภูมิวิชาแล้ว ก็ได้เริ่มลงมือดำเนินการโดย
 มีพระยาภาสกรวงศ์² เสนาบดีกรมเกษตรพานิชการเป็นผู้บังคับบัญชา ได้ให้เลิกวิธีการ
 ขออนุญาตทำเหมืองตามแบบเดิม คือทำเหมืองในหัวเมืองที่ขึ้นกระทรวงใด เจ้ากระทรวง
 นั้นเป็นผู้อนุญาตและให้เจ้ากระทรวงหัวเมืองเดิม คือกระทรวงกลาโหมซึ่งมีหัวเมืองบักซ์ไต่
 เป็นเมืองขึ้น กระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหัวเมืองเหนือเป็นเมืองขึ้น กระทรวงต่าง-
 ประเทศที่เรียกว่า กรมท่าซึ่งมีหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเป็นเมืองขึ้น ส่งประธานบัตรที่ได้รับ
 พระราชทานไปแล้ว มายังกระทรวงเกษตรพานิชการให้รับหน้าที่เป็นธุระจัดการต่อไป ใน
 การดำเนินงานมีชาวยุโรปเป็นวิศวกรที่ปรึกษา และได้เริ่มร่างพระราชบัญญัติการทำเหมือง
 แร่ขึ้นเป็นครั้งแรก

¹ กรมโลหกิจ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

² พร (ชุมพร) บุณนาค.

ในสมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีบังคับบัญชากรมราชโลหกิจนั้นได้จ้าง นายคัมยู เคอ มุลเลอร์ (Mr. W. de Muller) ซึ่งเป็นชาวเยอรมันและ นายเอช. วาริงตัน สไมท (Mr. H. Warrington Smyth) ชาวอังกฤษมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและให้ พระยาประชาชีพวิบาล¹ เป็นวิศวกร ทอมานายเคอ มุลเลอร์ก็ได้ดำรงตำแหน่ง เจ้ากรมราช- โลหกิจแลภูมิวิทยา

งานชิ้นแรกของกรมราชโลหกิจ ก็คือ เริ่มร่างพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ขึ้น โดยอาศัยเทียบเคียงกับกฎหมายประเภทเดียวกันกับของต่างประเทศที่ได้จัดการเป็นที่ เรียบร้อยอยู่ก่อนแล้ว เรื่องที่เป็นปัญหาสำคัญก็คือ การที่จะเก็บผลประโยชน์เป็นส่วนภาค หลวงในจำนวนแร่ต่าง ๆ นั้น เพราะนายเคอ มุลเลอร์ ออกความเห็นว่าจะคิดเก็บ เป็นส่วนกำไรในจำนวนแร่ ผู้ที่รับอนุญาตได้ขายส่งไปมากมายเท่าใด โดยให้เหตุผลว่า ผู้ประกอบการทำเหมืองจะได้อีกกำลังใจทำไมทอดยอ แต่ที่ประชุมเสนาบดีไม่เห็นด้วยในการ ที่เก็บค่าภาคหลวงในส่วนกำไรที่ซื้อขายกันไปแล้ว โดยมีเหตุผลว่าจะเป็นการยุ่งยากในการ ตรวจสอบ ควรเก็บค่าภาคหลวงร้อยละสิบของจำนวนแร่ที่ขุดได้ แทนที่จะเก็บร้อยละ 17 และได้ยกเลิกข้อบังคับการบอแร่ให้มีเงินวางประจำไม่เกิน 10,000 บาท²

ในเรื่องเกี่ยวกับพระราชบัญญัติจะลดอากรตีบुकนั้น นาย เอช. วาริงตัน สไมท ได้ชี้แจงเหตุผลว่า การทำแร่ตีบุกนั้นว่ายิ่งลำบากขึ้นทุกวัน เพราะต้องขุดลึกและไกลขึ้น ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขุดและขนส่งมากขึ้น ผลประโยชน์ของผู้ทำเหมืองแรลดน้อยลง ในขณะที่เดียวกัน ในหัวเมืองมลายูของอังกฤษก็เรียกค่าภาคหลวงลดน้อยลง ทั้งทำถนน

¹ นายแยม แสงชูโต เป็นวิศวกรเหมืองแร่ไทยคนแรก ได้รับการศึกษาทาง วิศวกรรมเหมืองแร่จากฝรั่งเศส

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการที่ กษ. 6.2/2 เรื่อง "พระราชบัญญัติเรื่องจะลดอากรตีบุก."

อย่างก็ไปยังตำบลต่าง ๆ ที่ทำเหมืองแร่ และเอาใจผูกประอบเหมืองแร่ทุกอย่างเพื่อชักจูงให้ผู้คนเข้าไปตั้งบ้านเรือน ทำให้มีผู้มาทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต ระนอง และหัวเมืองไทยอื่น ๆ ที่มีแร่ดีบุกถล่มคนอยลง นาย เอช. วาริงตัน สไมท์ มีความเห็นพ้องกับบรรดาผู้ว่าราชการเมืองและพวกจีนเถาแคววรัฐบาลควรจะลดค่าภาคหลวงลง เพื่อส่งเสริมให้มีการทำเหมืองแร่ดีบุกมากขึ้น¹

✓ กรมคลอง

ประเทศไทยมีดินฟ้าอากาศและพื้นที่ดินเหมาะแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ดังนั้น การทำนาจึงเป็นอาชีพที่สำคัญของประชาชนชาวไทยมาแต่โบราณกาล และข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศ จนกล่าวได้ว่า ความมั่งคั่งสมบูรณ์ของประเทศไทยขึ้นอยู่กับการทำนาเป็นส่วนใหญ่ แต่การทำนานั้นจะมุ่งหมายคอยรับน้ำที่มาจากธรรมชาติอย่างเดียว ย่อมไม่ทำให้การทำนาเป็นปกติตลอดไป เช่น ถ้าปีใดฝนแล้งหรือมาลาซากวากำหนด น้ำมีไม่เพียงพอแก่ความต้องการของคนชาว การทำนาจึงจะได้รับความเสียหาย อันจะเป็นผลกระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจของประเทศด้วย

ความพยายามในอันที่จะช่วยเหลือป้องกันการทำนามิให้เสื่อมเสียเนื่องจากเหตุวิปริตของดินฟ้าอากาศนั้นได้มีมาแต่โบราณแล้ว เช่นพระราชพิธีแรกนาขวัญ ซึ่งมีมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การสร้างทำนบและฝายในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนร่องน้ำลำคลองก็มีหลักฐานมาแต่เดิมว่า ราษฎรได้พยายามลงทุนลงแรงขุดเพื่อส่งน้ำสำหรับการทำนามาแล้วหลายแห่ง ที่เป็นทางน้ำที่สำคัญ ๆ และยังคงใช้การตลอดมาจนทุกวันนี้

วิธีการซึ่งมีส่วนใกล้เคียงกับโครงการชลประทาน อันอาจถือได้ว่าเป็นมูลฐานของชลประทาน ซึ่งจัดทำขึ้นในปัจจุบันนี้ ได้เริ่มมาแต่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ซึ่งได้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการที่ กษ. 6.2/2 เรื่อง "พระราชบัญญัติเรื่องจะลดอากรดีบุก."

รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ให้ได้สัม-
 ประทานในการขุดคลองทำประตูน้ำและประตูระบายน้ำในบริเวณทุ่งรังสิต โดยมีอายุสัม-
 ประทาน 25 ปี คลองที่บริษัทได้ขุดขึ้นนั้นเป็นคลองที่มีมุ่งหมายสำหรับการคมนาคม ยิ่งกว่า
 เพื่อการชลประทาน ส่วนประตูน้ำและประตูระบายน้ำก็มุ่งหมายเพื่อจะกักน้ำฝนซึ่งตกใน
 บริเวณเหล่านั้นเอง หรือเพื่อกักน้ำที่ล้นมาจากลำแม่น้ำใหญ่ให้มีระดับสูงขึ้นเท่านั้น หาได้
 เป็นการชลประทานที่จะนำน้ำขึ้นบนพื้นนาเมื่อระดับน้ำในแม่น้ำล้นต่ำจนไม่สามารถที่จะไหล
 เข้าพื้นที่นาได้ ก็กิจการสัมประทานของบริษัทนี้ได้ออนมาเป็นของรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2458
 (ค.ศ. 1915)

งานของกรมคลองในสมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตร-
 พานิชการนั้น มีการออกพระราชบัญญัติข้อบังคับและประกาศหลายฉบับเพื่ออำนวยความสะดวก
 สะดวกและเป็นระเบียบเรียบร้อยในการขุดคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับ
 บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเสนอความเห็นที่จะจัดการเรื่อง
 ที่ดินริมฝั่งคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามต่าง ๆ ซึ่งยุ่งยากให้เป็นที่เรียบร้อย โดย
 ขอความร่วมมือจากกระทรวงนครบาลให้ช่วยระงับกรณีวิวาท เรื่องที่ดินริมฝั่งคลองของ
 บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามระหว่างผู้จ้างเองแก่กับบริษัท ซึ่งตามสัมประทานที่บริษัททำไว้กับ
 รัฐบาลนั้น บริษัทเป็นผู้ขุดคลอง โดยรัฐบาลจะยอมยกประทานบัตรให้บริษัทมีกรรมสิทธิ์ใน
 ที่นั้นเหมือนหนึ่งบริษัทจ้างเองไว้ บริษัทจะจำหน่ายให้ผู้ใดก็ได้ และขอความร่วมมือจาก
 กระทรวงนครบาลกำชับให้อำเภอ กำนันท้องที่ดูแลมิให้ราษฎรทำให้คลองตันเขิน โดยการ
 วิดบ่อปลาดักยระเบิด ทิ้งคนหญ้า หรือฟางลงในคลอง

การที่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ทำการขุดคลองนั้นก็ไต่ทำประตูน้ำควบพร้อม-
 กันนั้นได้เก็บค่าเปิดปิดประตูน้ำ ทั้งนี้ เพื่อนำเงินไปบำรุงรักษาคคลองและประตูน้ำให้อยู่ใน
 สภาพดีเสมอ ดังมีอัตราต่อไปนี้

เรือต่าง ๆ ซึ่งขึ้นบนรางจักรนำลากเรือได้ คือ อัตรารเรือ

เรือ	}	ศา		เรือศา	}	
เรือ		สำปัน	และเรืออื่นอย่างเล็ก	เรือสำปัน		และเรืออื่นอย่างใหญ่
เรือ		มาก	เป็นเรือพายลำละ	เรือมาก		เป็นเรือมีแจวลำละ
เรือ		แพมา	2 อัฐ	เรือแพมา		4 อัฐ ¹
เรือ		พวง		เรือพวง		

เรือต่าง ๆ ชนิดขึ้นบนรางจักรนำลากไม้ไคทองเปิดประตุน้ำ เรือมาก เรือเบ็ด เรือฉลา เรือทอ เรือสำปันใหญ่ลำละ 8 อัฐ

เรือต่าง ๆ เรือสินค้าบรรทุกข้าวอย่างมากไม่เกิน 5 เกวียน เป็นต้นว่าเรือ กระแซง เรือทรายลำละ 16 อัฐ

เรือต่าง ๆ เรือสินค้าบรรทุกข้าวอย่างมากเพียง 10 เกวียน เป็นต้นว่าเรือ ต่าง ๆ อย่งใหญ่บรรทุกข้าว อัฐ เรือฉลอม เรือทอ ลำละ 30 อัฐ

เรือต่าง ๆ อย่งใหญ่บรรทุกข้าวแต่ 10 เกวียนขึ้นไป เป็นต้นว่า เรือเหนือ เรือมออย่างใหญ่ ลำละ 64 อัฐ

¹ อัฐ เริ่มทำขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2405 เป็นเหรียญทำด้วยดีบุก มีตราพระมหามงกุฎกับฉัตรและตราข้างในวงจักร เป็นการใช้อัฐแทนเบี้ย ต่อมาในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการเริ่มใช้อัฐกระดาษ ซึ่งเป็นการใช้ธนบัตรขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2423 (ค.ศ. 1880) และวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ให้ประกาศเลิกใช้เหรียญเฟื้อง เบี้ย ทองแดง เงินซีก เลี้ยว อัฐ โสฬส และเบี้ยสต่างค์ของชาว โดยให้ใช้เหรียญสต่างค์ อย่งใหญ่ เหรียญบาทและเหรียญสลึงแทน.

แพ

ไม้ { รอก ไผ่ป่า	ลูกตะ	1	อัฐ			ไม้ { สีสูก เครื่องโรง	แพละ	4	อัฐ
---------------------	-------	---	-----	--	--	---------------------------	------	---	-----

แพไม้ซุงแล้วแต่ขนาดแพตั้งแต่ 1 อัฐ จนถึง 64 อัฐ

ถ้ามีเรือแพแปลกจากนี้ขึ้นไปแล้ว ๆ แต่ราคาที่พักงานเฝ้าประตูจะตกลงกัน
เรือกลไฟในสมัยนั้นไม่ให้เข้าไปเลย เพราะทำให้คลังเสียและเรือที่อยู่ในคลองได้รับความ
กระทบกระเทือน¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นเอกสาร
กระทรวงเกษตรพานิชการ ที่ กษ. 9.4/3 เรื่อง "ค่าธรรมเนียมประตุน้ำในคลองของ
บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม"